

УДК 001.102(082.22):34:002.1(048.5)

Олена Ключнікова,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НА ОСНОВІ УРЖ «ДЖЕРЕЛО»

Проаналізовано наукові публікації з питань держави та права на основі інформації з реферативної бази даних «Україніка наукова» та, відповідно, Українського реферативного журналу (УРЖ) «Джерело». Вивчено питання видового розподілу кількості публікацій за галузями права. Визначено основні тематичні напрями публікацій, що відображають юридичні проблеми життєдіяльності людини в сучасному суспільстві. Увагу приділено аналізу перспективних напрямів розвитку держави та права.

Ключові слова: бібліометричний аналіз, наукометричні дослідження, реферативна інформація, наукові публікації, база даних «Україніка наукова», УРЖ «Джерело», держава та право, юридичні науки.

Сучасний розвиток суспільства базується на інформації та знаннях. Інформація як у суспільстві, так і в житті окремого індивідуума, в усіх сферах діяльності відіграє надзвичайно важливу роль. Стрімке нарощування обсягів інформації, що супроводжується одночасним зростанням кількості інформаційно-комунікативних шумів, підвищенням імовірності викривлення початкових смислів, збільшенням часу на пошук потрібної інформації та її адаптацію до потреб користувачів, ускладнюють комунікативні процеси. Бібліотека як інтегративний соціальний інститут, що включений до різних підсистем суспільства, зі зміною ролі інформації в житті соціуму стає опорним центром соціально-комунікаційної структури [1, с. 6].

На думку академіка С. В. Ківалова, в сучасній Україні проблеми правового життя пов'язані з процесами реформування інститутів держави, налагодженням стійких зв'язків між гілками влади, забезпеченням ефективної реалізації правових нормативів, владних рішень та договірних відносин. У цьому контексті зрозумілою є висока значимість юридичної

науки, напрацювання якої набувають особливого сенсу не тільки для існування надійної та довгострокової правової політики, але й для здійснення кардинальних змін у професійній підготовці та психології юристів, для забезпечення відповідності юридичної діяльності новим реаліям сьогодення.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) надає своїм користувачам доступ до великого обсягу інформації, яка міститься безпосередньо у фондах бібліотеки. З 1999 р. НБУВ спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) НАН України видає Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело» (у галузевих серіях), який вміщує інформацію щодо результатів наукової діяльності українських вчених і фахівців. Електронним ресурсом для його формування та підготовки є загальнодержавна реферативна база даних (БД) «Україніка наукова», яка була заснована 1998 р. та призначена для інформаційного обслуговування вчених України, представлення української науки у світовому інформаційному просторі та повного відображення друкованих праць вітчизняних учених з усіх галузей наук, зокрема з проблем держави та права.

Більшість рефератів публікацій з питань держави та права входить у тематичний розділ «Держава та право. Юридичні науки», який вміщено в серію 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво». Але за умов значної диференціації публікації з правових проблем відображаються також у суміжних галузях.

Аналіз інформаційного потоку дозволяє виділити галузі, які містять найбільшу кількість наукових публікацій у порівнянні з іншими. Одним з методів аналізу наукових публікацій є бібліометричний. Зазначимо, що бібліометрія – використання математичних та статистичних методів вивчення потоків наукових документів (книг, періодичних видань, та ін.) з метою виявлення тенденцій розвитку предметних галузей, особливостей авторства і взаємного впливу публікацій. Бібліометричні зв'язки, такі як цитування, взаємне цитування і взаємні посилання, авторське співцитування і колективне авторство, забезпечують документне підтвердження комунікацій у межах наукових галузей і між ними [2].

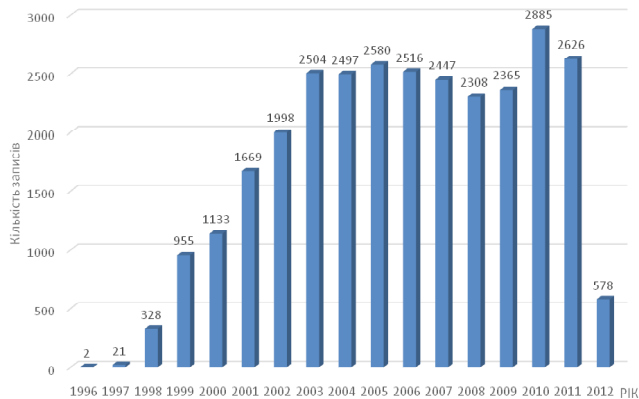
Метою цього дослідження є вивчення потоків наукових документів з питань держави і права для визначення їх основних тенденцій розвитку. Питання моніторингу науки в контексті соціально-економічних змін досліджував доктор економічних наук, професор Б. Р. Кияк. Він

наголошував на визначенні пріоритетів науково-технічного розвитку, що відповідають цілям загальнодержавної стратегії [3, с. 34].

Правові питання були предметом дослідження відомого бібліографа Т. Добко ще 1997 р. Вона наголошувала, що при задоволенні інформаційних запитів читачів та абонентів НБУВ із сучасного законодавства України поряд із традиційними офіційними друкowanими виданнями у відділі довідково-бібліографічного обслуговування використовували бази даних, що входили до інформаційно-пошукової системи «Комп'ютерна правова бібліотека» (виробник – інформаційно-аналітичний центр «Ліга», Київ). Систему було поставлено в бібліотеці у 1995 р. [5, с. 36]. Вона активно використовується й нині.

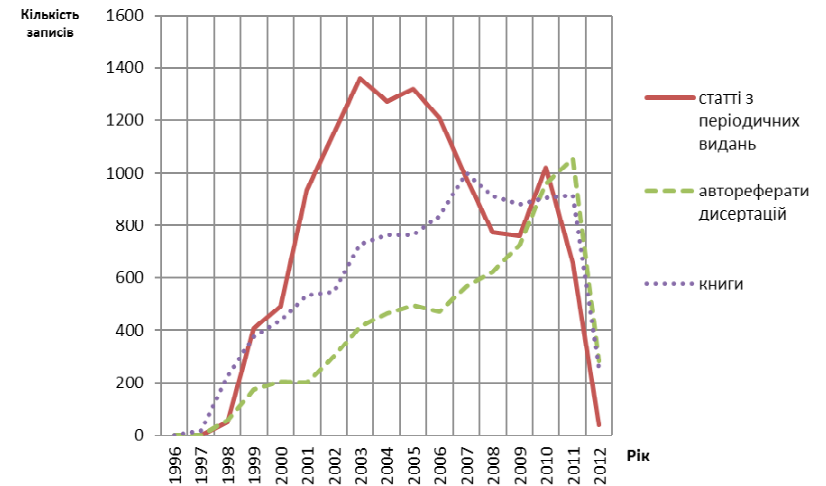
Проблеми бібліографічно-інформаційного забезпечення юридичних наук досліджував професор В. Бабич. У своїй статті «Бібліографічно-інформаційні ресурси України з питань держави та права», яка вийшла друком 2000 р., він наголошував про значний внесок у створення інформаційних ресурсів з проблем держави та права, який зробили НБУВ та інші книгозбірні [6, с. 14].

Результати проведеного нами аналізу свідчать, що однією з галузей, яка містить велику кількість наукових публікацій у порівнянні з іншими галузями науки, є держава і право. Масив публікацій з цієї тематики, відображених у реферативній базі, складає 29 368 документів. Динаміку кількості публікацій з питань держави та права у загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» 1996–2012 рр. (станом на 01.08.2012) висвітлює наведена діаграма:

З діаграми видно, що найбільшою кількістю записів база даних поповнилася 2010 р. (2885 записів). А з 2003 по 2009 рр. дані не зазнали значних коливань. Кількість записів за останні роки (2011–2012) ще буде змінюватися. Це пов'язано з тим, що до НБУВ та ІПРІ продовжують надходити публікації 2011 та 2012 років видання. Щодо тематичного наповнення, треба зазначити, що БД «Україніка наукова» містить публікації, які відображають юридичні проблеми життєдіяльності людини в сучасному суспільстві. Основну увагу автори приділяють розвитку правової реформи в Україні, соціально-правовим аспектам державотворення, удосконаленню категоріального апарату юриспруденції, утвердженню нових концептуальних підходів та ідей.

Видовий розподіл кількості публікацій з питань держави та права виглядає так:

Результати аналізу видового розподілу усіх публікацій з питань держави та права свідчать, що кількість авторефератів дисертацій з кожним роком зростає, а кількість статей з періодичних видань з 2005 до 2009 рр. зменшилася і тільки 2010 р. почала наблизитися до рівня 2002 року. Динаміка кількості книг, що зростала до 2007 року у БД «Україніка наукова» демонструє незначне зменшення.

За результатами кількісного аналізу встановлено, що однією з найбільш актуальних і широко висвітлених галузей юридичних наук є питання державного управління та адміністративного права, це складає 7570 записів (38,8 %) серед усіх прореферованих публікацій з питань держави та права. Кількісні показники видового розподілу публікацій з державного управління та адміністративного права такі: найбільша кількість записів припадає на статті з періодичних видань – 2637, меншу кількість складають книги – 2558, найменше представлені автореферати дисертацій – 2375.

За тематикою публікацій автори значну увагу приділяють вирішенню проблем удосконалення державного управління, зокрема, в їхніх організаційно-правових аспектах, висвітлюють питання теорії держави і права, адміністративного права, державного управління. Найбільше дисертацій захищено з наукових проблем та завдань державного управління, що пов'язані з управлінням економікою, а також з державотворчою діяльністю та з гуманітарною сферами. Водночас реалії сьогодення свідчать про необхідність подальшого розвитку ідей, сформульованих у контексті нової наукової доктрини вітчизняного адміністративного права – переорієнтування адміністративного права з галузі, яка «обслуговувала» владу під час реалізації останньою своїх повноважень, на галузь права, котра служить людині. Вчені наголошують на необхідності реформування вітчизняного адміністративного права та державного управління. Проблеми державного управління та адміністративного права досліджують науковці В. К. Присяжнюк, В. Д. Бакуменко, С. В. Кивалов, та інші.

В Україні радикальні економічні і політичні перетворення мають на меті побудувати нову модель господарської системи, її фундамент становлять різні форми власності відповідних суб'єктів. Надзвичайно важливим елементом нового господарського механізму є ринок, який повинен перетворитися в поєднанні з державним регулюванням на активний інструмент, що сприяв би ефективній діяльності учасників суспільного виробництва. Виходячи з цього, досить актуальними в нашому суспільстві стають проблеми цивільного та торгового права, які займають другу позицію, а саме – 4273 записи (14,5 %), серед усіх прореферованих публікацій з питань держави та права. Показники видового розподілу публікацій з вищезазначеної тематики виглядають таким чином: статті з періодичних видань – 1908, книги – 1260, автореферати дисертацій – 1105 записів. Наведені дані свідчать, що найбільша кількість записів з питань

цивільного та торгового права припадає на статті. У своїх публікаціях науковці розкривають загальні проблеми цивільного права, яке постійно розвивається. Автори підіймають проблематику зв'язку цивільного права України та інших країн, увага приділяється основним аспектам римського права. Значна кількість публікацій присвячена особливо актуальним питанням захисту прав інтелектуальної власності, що пов'язано зі значним розвитком науки та технологій. Розглядаються особливості авторського та патентного права у державі та за кордоном. Широко висвітлюються питання спадкового права. Значну увагу автори приділяють проблемам корпоративних правовідносин, особливостям створення господарських товариств, аналізу основних аспектів зобов'язального права та питань припинення договірних зобов'язань. На підставі тематики аналізованого масиву можна констатувати, що в Україні подальшого розвитку потребує сімейне право, особливо нові норми, що регламентують укладання шлюбного контракту, а також питання регулювання майнової сторони шлюбних та сімейних правовідносин.

Третю позицію за кількістю публікацій посідає кримінальне право, а також кримінологія та пенітенціарія – 3584 записи, що складає 12,2 % від загальної кількості публікацій – з питань держави та права. За видами документів найбільша частина публікацій з питань кримінального права, кримінології та пенітенціарії, також (як і з питань державного управління та адміністративного права, цивільного та торгового права) припадає на статті з періодичних видань – 1441. Меншу частку складають книги – 1180, автореферати дисертацій з цієї тематики представлені найменше – 963 записи. Особливу увагу автори публікацій приділяють питанням формування надійної системи захисту прав і свобод громадян, здійснення контролю над злочинністю. Одним з актуальних питань є формування нової кримінальної та кримінологічної політики в Україні. Науковці цікавляться проблемами нової юридичної теорії в галузі кримінального права, реформами кримінально-правових норм та інститутів формування основ кримінологічної політики. Автори висвітлюють проблеми наукового, правового, методологічного, інформаційно-аналітичного та психологічного забезпечення боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Особливо значущими для суспільства є питання правоохоронної діяльності та напрями її наукового забезпечення щодо протидії нелегальному обігу наркотичних засобів. Значна кількість публікацій присвячена методам, засобам і технологіям, які сприяють забезпеченню

запобігання та протидії тероризму, розслідування терористичних актів в Україні. Актуальними питаннями залишаються особливості правового забезпечення охорони комерційної таємниці. Наголошується також на необхідності реформування кримінально-виконавчої діяльності.

Публікації з питань державного (конституційного) права за кількістю записів посідають четверту позицію – 3214, це складає 10,9 %. Видовий розподіл публікацій виглядає так: найбільша частина публікацій вміщена в статтях періодичних видань – 1602, в книгах – 956, в авторефератах дисертацій – 656. Основні питання, які аналізуються науковцями, стосуються основ повновладдя українського народу, зокрема, політичних відносин у сфері організації і здійснення публічної влади, питань конституційного права, яке, закріплюючи систему, принципи, організацію та діяльність судової влади, встановлює тим самим вихідні засади для кримінально-процесуального, цивільно-процесуального права та конституційного судочинства. Актуальними проблемами, які автори висвітлюють у своїх публікаціях, залишаються особливості реформування адміністративно-територіального устрою держави, децентралізації управління – її переваг та ризиків за умов України, а також питання сучасної системи адміністративно-територіального устрою. Дуже активно авторами публікацій обговорюються проблеми чинного виборчого законодавства України, історичні аспекти його становлення та необхідність вдосконалення законодавчого врегулювання виборчого процесу. Увага приділяється також питанням фальсифікації та спотворення народного волевиявлення під час організації та проведення виборчих кампаній, проблемам референдуму й імпічменту вищих посадових осіб.

П'яту позицію за кількістю публікацій посідає міжнародне право (3003 записи, що складає 10,2 %). Основна частка публікацій за видовим розподілом становить також статті з періодичних видань – 1320, книги – 1114, автореферати дисертацій – 569. Актуальними питаннями, що висвітлюють автори в своїх публікаціях, є підвищення ефективності протидії міжнародним злочинам та злочинам міжнародного характеру. Продовжують обговорюватися проблеми входження України в європейський правовий простір, міжнародні зв'язки у межах Європи, в т. ч. в інституційній та науковій сферах, що вимагає гармонізації чинного законодавства згідно з міжнародними стандартами. Автори приділяють увагу питанням міжнародно-правового співробітництва з проблем торгівлі людьми.

Серед публікацій з питань держави та права чинне місце посідають публікації з проблем екологічного права – 1119 записів, що складає 3,8 %.

За видовим розподілом 450 записів складають статті з періодичних видань, 355 – книги, 314 – автореферати дисертацій. Результати аналізу тематичного змісту даних публікацій свідчать, що одними з найбільш актуальних і широко висвітлених аспектів вітчизняного екологічного права є питання щодо порушення у сферах права власності на природні ресурси, права природокористування, відтворення природних ресурсів, екологічної експертизи, зокрема, трансгенних рослин, порушення вимог охорони територій і об'єктів природно-заповідного фонду, курортних, лікувально-оздоровчих рекреаційних зон і територій, які підлягають особливій охороні, екологічних правопорушень у сфері управління та контролю, правового режиму земель сільськогосподарського призначення, правових основ поведіння з відходами. Особлива увага приділяється правовим відносинам у сфері набуття права власності на земельні ділянки фізичними та юридичними особами, а також проблемам здійснення в Україні земельної реформи.

Публікації з питань трудового права складають 1071 записів (3,6 %), з них – 457 статей з періодичних видань, 308 книг, а авторефератів дисертацій – 306. За тематичним змістом основними питаннями досліджень науковців є аналіз сучасного трудового права та соціального забезпечення громадян. Найбільш актуальними є питання правового регулювання відносин у сфері застосування найманої праці та соціального захисту громадян України, що досліджуються з урахуванням різних точок зору. Автори приділяють увагу також питанням пенсійної реформи в Україні.

З питань фінансового права у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» міститься 1042 записів (3,5 % від кількості записів з проблем держави та права). Видовий розподіл такий: статті – 403 записи, книги – 329, автореферати – 310.

У своїх публікаціях автори приділяють увагу питанням основних фінансово-правових відносин, що регулюють фінансову діяльність і фінансову систему України, бюджетного устрою та бюджетного процесу, податкових та кредитних, страхових, банківських та валютних правовідносин юридичних і фізичних осіб за сучасних умов. Значна кількість публікацій вміщує характеристику системи бюджетних доходів в Україні, охарактеризовує структуру доходів державного та місцевих бюджетів. Увага приділяється дослідженням окремих видів доходів бюджетів

– податкових та неподаткових надходжень, мінімізації системних ризиків на фінансовому ринку України. Актуальними проблемами, що досліджують автори, є також фінансування публічних видатків на інноваційну діяльність, особливості правового регулювання спеціального режиму основних суб'єктів інноваційного процесу. Особливого значення в наш час набувають проблеми нормативно-правової бази вексельного обігу в Україні, питання поведження з цінними паперами, фінансово-правового (податкового) регулювання використання офшорів у господарській діяльності юридичних осіб, що підтверджують результати аналізу.

Найменшою кількістю публікацій серед питань держави та права представлено інформаційне право 555 (1,9 %) записів, з них 272 записи складають статті з періодичних видань, 162 – книги, 121 – автореферати дисертацій. Питання інформаційного права в наш час набувають особливої актуальності, це пов'язано зі змінами у суспільстві: зароджуються нові культурні та економічні тенденції, з'являється інформаційне виробництво продуктування інформації як самостійного виду товару, формуються нові види соціальної комунікації. Така сфера життя, як національна безпека, не могла залишитися поза впливом інформаційного фактора. У результаті досліджень авторами зроблено висновок, що за сучасних умов інформаційна безпека стає органічним елементом національної безпеки, оскільки інформація перетворюється на ресурс не лише національного стратегічного, але й світового значення.

Отже, на основі інформації з реферативної БД «Україніка наукова» проаналізовано дані про наукові публікації з питань держави та права. Результати проведеного бібліометричного дослідження свідчать про особливу актуальність питань державного управління та адміністративного права, цивільного та торгового права на сучасному етапі розвитку України. Основну увагу автори приділяють розвитку правової реформи в Україні, соціально-правовим аспектам державотворення, удосконаленню категоріального апарату юриспруденції, утвердженню нових концептуальних підходів та ідей. Проблематика з питань інформаційного права потребує подальшого доопрацювання. Оскільки найбільша кількість документів з питань держави та права за видовим розподілом представлена статтями з періодичних видань, то така ситуація свідчить про необхідність більш ґрунтовних наукових досліджень на рівні монографій і дисертацій.

Список використаних джерел

1. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
2. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Бібліометрія>
3. Кияк Б. Р. Проблемний характер інформаційно-знаннєво-прогнозних аттракторів у системі науки / Б. Р. Кияк // Наука та наукознавство. – 2009. – № 2. – С. 25–37.
4. Кияк Б. Р. Методи, алгоритми та моделі інформаційних технологій наукового прогнозування (гранти і пріоритети для фундаментальних досліджень) / Б. Р. Кияк. – К., 2001. – 170 с.
5. Добко Т. Комп'ютерна правова бібліотека / Т. Добко // Бібл. вісник. – 1997. – № 6. – С. 36–37.
6. Бабич В. Бібліографічно-інформаційні ресурси України з питань держави та права / В. Бабич // Бібл. планета. – 2000. – № 3. – С. 14–16.
7. Ключнікова О. В., Сандул О. Г. Моніторинг джерельної бази публікацій з правових аспектів ведення сільського господарства на основі реферативних ресурсів НБУВ / О. В. Ключнікова, О. Г. Сандул // Сучасний стан та перспективи наукового реферування : матеріали Міжнар. семінару-практикуму, присвяч. 10-річчю вид. РЖ АПК України, 29 трав. 2009 р., Київ. – К., 2009. – С. 63–66.
8. Зайченко Н. Я. Загальнодержавна реферативна БД «Україніка наукова» як інформаційна складова порталу «Наукова періодика України» / Н. Я. Зайченко // Проблеми розвитку інформаційного суспільства : матеріали Міжнар. форуму, 7–9 жовт. 2009 р., Львів. – К., 2009. – С. 50–55.
9. Зайченко Н. Я. Выявление приоритетных направлений развития науки путем анализа научных публикаций, прореферированных в УРЖ «Джерело» в 1999–2002 гг. / Н. Я. Зайченко // Б-ки нац. акад. наук : пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2003. – Вып. 2. – С. 49–59.
10. Шостак А. В. Використання бібліометричних показників для оцінювання рівня наукових досліджень у дослідницькому університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/.../11saw.pdf . – Назва з екрану.